

MIKE GYULA

DISZKRIMINÁCIÓ-TILALOM ÉS TÖRÖKORSZÁG

I. Bevezetés

Az egyenlőség és a diszkrimináció tilalma egy univerzális elv, alapvető emberi jog, mely áthatja a nemzetközi politikát és jogalkotást, így jelen van a nyugati demokratikus államok jogrendjében is. Az Európa és Ázsia határán fekvő Törökország különleges helyzetben van, hiszen a nyugat-európai kultúrkör és az iszlám gondolkodás sajátos világlátása egyaránt komoly hatást gyakorol az országra. A tanulmány keretei között ezen egyedi helyzetben lévő államhoz kapcsolódóan vizsgálom a hátrányos megkülönböztetés tilalmát és az esélyegyenlőség gyakorlati érvényesülését, valamint a helyzet jobbítására tett kísérleteket. Törökország és a diszkrimináció-tilalom kapcsán legtöbb esetben a kurdokat és a nőket ért jogsértések merülnek fel, de jelen vannak a vallási, nyelvi és más védett tulajdonság szerinti diszkriminatív elemek is. A tanulmányban – terjedelmi korlátok miatt – alapvetően az első két terület kerül érintésre, jelezve, hogy a problémakör sokkal szélesebb és mélyebb, mint hogy azt e keretek között részletesen elemezve tárgyalni lehessen. Jelen írás csupán egyfajta jelzésül kíván szolgálni a török állapotokat illetően, így nyilvánvalóan nem lehet teljes.

A téma aktualitásában szerepet játszik, hogy az egyenlőség kérdésében tett erőfeszítések nagyban befolyásolhatják az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó Törökország sorsát.

II. Kitekintés: Törökország politikai, jogi és társadalmi helyzete

Törökország XX. századi történelmének egyik jelentős állomása 1922. november 1-je, amikor is az ankarai országgyűlés eltörölte a szultánátust, majd 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot. Az ország új vezetője, Musztafa Kemal Atatürk, modern, világi és nyugat-orientált államot hozott létre drasztikus reformok segítségével. A XX. század során több katonai puccs történt az országban, az utolsó 1980-ban. Törökország 1952-ben lett a NATO tagja, és célul tűzte ki az Európai Unióhoz való csatlakozást is.¹ Az 1982. évi alkotmány² demokratikus, világi, parlamentáris kormányformát ír elő, erős elnöki hatalommal és független bíróságokkal. Biztosítja a nemzetközileg elismert emberi jogokat, amelyeket vészhelyzetben korlátozni lehet, és nem lehet őket az állam egységének megsértésére vagy „nem-szekuláris nem-demokratikus” kormány létrehozására felhasználni. A ciprusi török jelenlét, a régóta tartó kurd felkelés keleten, és az iszlám növekvő politikai jelenléte táplálja a közéleti vitákat, és befolyásolja az ország nemzetközi kapcsolatait és az uniós csatlakozási tárgyalások kimenetelét egyaránt.

Törökország a jogfejlődés két nagy irányának metszéspontjában létrejött állam, mely ennek köszönhetően más utat járt be, mint a nyugat-európai társadalmak. Mivel a kereszténység a római-germán jogrendszer mellett létezett és fejlődött, elsősorban az Isten és ember közötti viszonyrendszer szabályozása kerülhetett a fókuszba, míg az iszlámnak a vallási tanításában világi – ezen belül pedig elsősorban jogi – kérdésekkel is foglalkoznia kellett. A nyugat-európai államokban a történelem során végbement a szekularizáció, ez

---

¹ Európai Parlament: *Kritikus EP-jelentés Törökország EU-csatlakozásáról* (magyar nyelven, 2006. nov. 27.) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20060922IPRI0896+0+DOC+XML+V0//HU> (2009. május 8.)

² Török alkotmány angol nyelven. http://www.tbmm.gov.tr/english/about_tgna.htm#The_20General_20Principles_20of_20the_20Constitution (2009. május 8.) és <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm> (2009. május 8.)

azonban az iszlám társadalmakban fel sem merült. E rendszerekben hiányzik az európai értelemben vett jogalkotás is, hiszen a jog alapja nem a törvényhozás, hanem a már létező normaanyag megismerése. Az iszlám jog alapelveit tekintve mozdulatlan. A muszlimok nem csak a társadalmi-gazdasági életben, hanem az egymással való érintkezésben és a magánéletben is a Szunna³ előírásaihoz igazodnak. Az iszlámban az állam és az egyház gyakorlatilag szétválaszthatatlan, ennek megfelelően értelmezik a jogokat is. Az emberi jogok területén például a muzulmán világ egyfajta „reformot” hajtott végre. Ellentétben a nyugati demokráciákkal nem a jogrendszer alakította az emberi jogokhoz, hanem az emberi jogokat próbálta a Koránhoz igazítani. Ennek következtében a legtöbb jog csak akkor alkalmazható, ha nem ellentétes a sariával. Példaként szolgál az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, mely az egyenlőséget deklaráló 1. cikkét követően a 2. cikkben kimondja, hogy az emberek közötti bármely megkülönböztetés tilos.⁴ Az iszlám szerint a hívők Isten előtt egyenlők, mégsem egyenlők azonban például a nők és a férfiak jogai. A nők a férfiak gyámsága alatt állnak, kevesebb joguk, de kevesebb kötelezettségük is van. Például nő nem lehet tagja a muszlim hadseregnek, és a bíróság előtti vallomása is csak felét „éri” a férfiénak. Az iszlám országokban a foglalkozásokat nemek szerint differenciálják, így nők elől néhány terület eleve el van zárva. A családfenntartó a férfi, ezért a nők többsége számára tilos az otthonán kívüli munkavégzés.⁵ Hogy az iszlám világnak is legyen egy nemzetközi emberi jogi dokumentuma, az Európai Iszlám Tanács 1981. szeptember 19-én Párizsban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Iszlám Nyilatkozatát, melyet áthat a vallásos szemlélet: a Korán versein és a szunnita próféták hagyományain alapul.⁶

Fontos azonban megjegyezni, hogy Törökország egyedi helyzetéből fakadóan – bár annak köszönhetően, hogy az országot 99%-ban muszlimok lakják, a tradicionális-vallási jogfejlődés keretében létező iszlám jog is befolyást gyakorol a szemléletmódra – alapvetően a római-germán jogfejlődés során létrejött jogintézmények és jogfelfogás alapján kialakult nyugat-európai szekularizált, világi államként működik egy sajátos államberendezkedéssel. A török hadsereg az 1980-as hatalomátvétel óta teljes túlsúlyával nyomást gyakorol a politikai életre, ami meglehetősen idegen az Európai közösségekben elfogadott normáktól. Az állam jelszavai a következők: területi integritás, a nemzet egysége, a köztársaság világi jellege. Ezekhez az eszményekre nehéz nemet mondani, azonban gyakorlati védelmezői nagyrészt a hadsereg tagjai, akik jóformán elit kasztot alkotnak. Paradoxon azonban, hogy Törökországban a világiasság fogalma nem kötődik az állam és az egyház szétválasztásához, hanem épp a vallás ellenőrzését jelenti a hatóságok által. A cél egy úgynevezett „felvilágosult” kemalista iszlám elterjesztése az országban.

Az 1961-es török alkotmányt követően Törökország hatályos alkotmánya 1982-ben lépett hatályba, a katonai diktatúra időszakában. A dokumentum életre hívta az alkotmánybíróság intézményét, illetve a 2. cikk kimondja, hogy Törökország demokratikus köztársaság, szekuláris berendezkedésű állam. Ennek megfelelően az országot a polgárok által választott Török Nemzeti Országgyűlés irányítja. Az alkotmány bevezetőjében szerepel többek között a nacionalizmus eszméje, a "köztársaság anyagi és szellemi jóléte", valamint a köztársaság oszthatatlansága. Az 1982-es alkotmányt kritizálták többek között a személyes és politikai szabadságjogok korlátozásáért, összehasonlítva az 1961-es alkotmánnyal. Egyes vélekedők szerint az alkotmány megtagadja az alapvető jogokat a kurdoktól, az örményektől, az asszíroktól és a görög kisebbségtől. További problémát jelent, hogy a kritikusok szerint a hadsereg túlságosan nagy politikai ellenőrző szerephez jut a Nemzetbiztonsági Hivatalon keresztül.

³ Szunna az, amit Mohamed próféta akár spontán, akár egy konkrét ügygel kapcsolatban elmondott, elrendelt, tett, és amivel kapcsolatban semmiféle újításnak nincs helye.

⁴ Az emberek közötti bármely megkülönböztetés tilos, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre, vagy bármely más körülményre tekintettel.

⁵ Ilyen különbség továbbá például, hogy a férjnek jogában áll engedetlenségéért feleségét megfenyíteni, akár kisebb veréssel is illetni. Örökléskor a fiú kétszer annyit kap, mint a lány. A férj hozzájárulása nélkül senkit sem engedhet be a lakásba, sőt el sem távozhat onnan.

⁶ Kondorosi Ferenc: *Az iszlám és az emberi jogok*. In: *Összehasonlító alkotmányjog* (szerk.: Tóth Judit – Legény Krisztián). Complex, Budapest, 2006. 471-487. o.

III. Egyenlőség nemek szerint

Ami a nemek közötti egyenlőséget illeti, a nemi diszkriminációt a hatályos török alkotmány 10. cikke⁷ is tiltja. Történelmi kitekintést téve látható, hogy Törökország 1930-ban az elsők között biztosított aktív és passzív választójogot a nőknek. 1995-ben a Kormány, valamint az alkotmánybíróság élére is női vezető került. 1985 óta a török nők (az első tíz hétben) szabadon végezhetnek abortuszt, és egy 1926-tól hatályos rendelkezés értelmében férjüktől is elválhatnak. A 2007-ben lezajlott legutóbbi választásokat követően az 550 fős Parlament tagjai közül 52 képviselő⁸ tevékenykedik. Nem egyforma azonban a nemek helyzete Törökországon belül az egyes régiókban: a vidéki területeken a patriarchális viszonyok sokkal elterjedtebbek. Törökország déli részein élnek olyan társadalmi csoportok, ahol a nők még mindig egyfajta függésben élnek a férjüktől. Megoldásként az oktatás kiterjesztésével próbálkozik az állam, hiszen az oktatás területén is jól megállapítható a nemek közötti egyenlőtlenség, ami a későbbi életpályákra is jelentősen kihat. A fiatal lányok közül jóval kevesebben fejezik be iskoláikat, mint hasonló korú fiú társaik. A nők a munkaerőpiacon is kisebb arányban képviselik magukat a férfiaknál: mindössze csak az alkalmazottak 27%-a nő, közülük is a legtöbben a mezőgazdaságban vagy a közigazgatásban dolgoznak.⁹ Az Európai Unió török javaslatokra azt irányozza elő, hogy a nők nagyobb arányban képviseltesék magukat a törvényhozásban is, ennek megfelelően ösztönzi a választási kvóták bevezetését. E kérdéskör egyébként a csatlakozási tárgyalások gerincének fő részét alkotja. Törökország szinte minden erről szóló nemzetközi konferencián részt vett, és sok vonatkozó egyezményt írt alá. Ennek következtében több belső reform is végbement. Büntetendővé vált például a házasságon belüli erőszak, 2005-től pedig a házasságon belüli nemi erőszak, valamint a munkahelyi szexuális zaklatás is.¹⁰ 2005-ben az Európai Parlament állásfoglalást fogadott el a nőknek a török társadalmi, gazdasági és politikai életben betöltött szerepéről. Ebben többek között megállapítja, hogy bár a közelmúltban elfogadott nőjogi vonatkozású jogalkotási reformok nagy előrelépést jelentenek a közösségi vívmányok bevezetésében, e reformok gyakorlatba való átültetése, és gyakorlati eredmények elérése továbbra is fontos probléma marad. Hangsúlyozza, hogy a kormánynak olyan átfogó, minőségi és mennyiségi célokat tartalmazó megközelítést kell alkalmaznia a nők jogainak teljes politikai elkötelezettséggel való biztosítása érdekében, amely teljes mértékben tiszteletben tartja és elismeri a nők emberi jogait mint egyéni jogokat, tekintet nélkül feleségként és anyaként betöltött hagyományos szerepeikre. Egyben sürgeti Törökországot, hogy ratifikálja az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt 12. kiegészítő jegyzőkönyvet, valamint javasolja, hogy a politikai pártok vizsgálják felül a pártképviseleti szabályait és fogadjanak el nagyobb egyenlőséget biztosító megfelelő stratégiákat, beleértve az olyan pozitív intézkedéseket is, mint a kvóták.¹¹ Megvalósításuk egyelőre várat magára.

IV. Fejkendő és/vagy szekularizáció?

A fejkendő-kérdés kapcsán a nem és a vallás szerinti különbségtételekkel kapcsolatos állami megnyilvánulások együttesen jelennek meg. Törökország majdnem teljes lakossága muszlim, mindazonáltal Törökország saját bevallása szerint „nyugati” állam kíván lenni. Az 1980-as puccs óta

⁷ All individuals are equal without any discrimination before the law, irrespective of language, race, colour, sex, political opinion, philosophical belief, religion and sect, or any such considerations. Men and women have equal rights. The State shall have the obligation to ensure that this equality exists in practice. No privilege shall be granted to any individual, family, group or class. State organs and administrative authorities shall act in compliance with the principle of equality before the law in all their proceedings.

⁸ AKP SWEEPS THE VOTE FOR SECOND-TERM ELECTION VICTORY (angol nyelven). TurkishPress.com, 2007. július 23. (Hozzáférés: 2009. május 8.) <http://www.turkishpress.com/news.asp?id=186642>

⁹ Fighting gender discrimination: Turkey under the spotlight. Committee on Women's Rights and Gender Equality. Public hearing, 2005. 03. 16.

¹⁰ *Anti-Discrimination Committee, Takes up situation of women in Turkey.* <http://www.unis.univie.ac.at/unis/pressrels/2005/wom1480.html> (2009. május 8.)

¹¹ Yrd. Doc. Dr. Serap Palaz: *Discrimination against women in Turkey: a review of the theoretical and empirical literature.* Balikesir Üniversitesi, Bandirma I.I.B.F. http://eab.ege.edu.tr/pdf/2_1/C2-S1-M9.pdf (2009. május 8.)

regnáló katonai vezetés gátolja többek között a vallásgyakorlás számos formáját: vallási iskolákat zárat be, s a női egyetemi hallgatókat is eltiltotta a fátyol viselésétől. A fátyol kérdése ominózus pont a törökök diszkriminációhoz való viszonyának taglalásánál, hiszen nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ezzel kapcsolatban kirobbant politikai botrányokat, s az ebből eredő jogi (diszkriminációs nézőpontból alkotmányjogi) nehézségeket sem. A török nők kétharmada fejkendőt visel. Sok török muszlim nő nem engedelmeskedik az ennek használatát tiltó előírásoknak, aminek komoly jogi és társadalmi következményei lehetnek. Sokan közülük például azért hagyták abba felsőfokú tanulmányaikat, mert a katonai vezetés 1989-ben az egyetemekre is kiterjesztette a közintézményekben már korábban is érvényes kendőviselési tilalmat.¹² 2008-ban aztán sokak által áttörő jelentőségűnek ítélt fordulat következett be. Többek között az Európai Unió nyomásának is eleget téve a török parlament második olvasatban is nagy többséggel hagyta jóvá azt a két alkotmánymódosítást, amelyek lehetővé teszik a nők számára a muszlim fejkendő viselését a felsőoktatási intézményekben, ahol az több évtizeden át tilalom alá esett az állam és az egyház szétválasztásának jegyében.¹³ Az első módosítás szerint „mindenkinek joga van az egyenlő bánásmódhoz az állami intézmények részéről”, míg a második már azt mondta ki, hogy „senkit sem lehet megfosztani a felsőoktatásban való részvétel jogától”. Látható, hogy a második módosítás már árnyaltabb megfogalmazást használ, s e tekintetben felmerülhet annak a kérdése is, hogy mennyiben minősül a felsőoktatásban való részvétel jogától való megfosztásnak egy ilyen jellegű szabály előírása.¹⁴ Az alkotmánymódosítás természetesen széles társadalmi rétegek heves ellenállásába ütközött. A világi berendezkedés hívei, a bírói és közigazgatási kar, valamint a hadsereg is ellenérzését fejezte ki, melyet a társadalom egy része is megerősített: a szavazás idején nagyságrendileg harminc ezren tüntettek a kormány lemondását követelve. A változtatás ellenzői attól tartottak, hogy a jövőben esetlegesen a közintézményekben és a középfokú oktatásban is feloldhatják a tilalmat, ami jelentősen meggyengítené a világi államberendezkedés stabilitását. A régi-új alkotmány a nőkre mint védelemre szoruló, sebezhető csoportra hivatkozik. Többek között ezt kifogásolta több mint 80 nőszervezet, mivel szerintük a módosítás komoly visszalépés a fennálló helyzethez képest a nők egyenjogúságának terén. A módosítás előtti török alkotmány – nem kis részben a nők elszánt harcának eredményeképp – kötelezte a kormányt, hogy biztosítsa a polgárok közötti egyenlőséget. Az új tervezetben ez a bekezdés nem volt megtalálható, ehelyett a nőket sebezhető és különleges védelemre szoruló csoportként írta le.¹⁵ Selen Lermioglu, a nők jogaiért küzdő aktivista szerint ez aggasztó jele annak, mennyire férfiközpontú a török társadalom még ma is.¹⁶ A módosítást pártolók, köztük a kormány azzal érvelnek, hogy ezáltal a muszlim diáklányok szabadságjogait, az „öltözködés szabadságát” védelmezik, s a módosítás nem utolsó sorban illeszkedik az EU-s csatlakozási folyamatba is. Az alkotmánymódosítás értelmében tehát lehet viselni a muszlim fejkendőt, de csak az áll alatt megkötve, nem pedig az arcot elfedő módon.¹⁷ A tisztviselőnők, a fiatal lányok és többek között a parlamenti képviselőnőkre továbbra is kiterjed a fejkendő viselésének tilalmát kimondó szabály hatálya. A történetek után azonban az államfő, Abdulah Gül is külön nyilatkozatban hitet tett a világi berendezkedés megőrzése mellett. Többek között az ezzel kapcsolatos jogértelmezésében a török alkotmánybíróság kimondta, hogy a szekularizáció elve azt is magában foglalja, hogy kormányzati vagy közintézményekben dolgozó személy vagy állami egyetemen tanuló diák nem viselhet vallási jelképeket. Erre az álláspontjára tekintettel a török alkotmánybíróság 2008. június 5-i döntése értelmében

¹² Becker, Gary S.: *The Economics of Discrimination*. The University of Chicago Press. Bergmann Barbara R. and Darity Jr., William, „Social Relations, Productivity and Employer Discrimination” *Monthly Labour Review*, 47-49. o.

¹³ A jelzett két módosításon túlmenően az átfogó alkotmánymódosítás csökkentette az államfő hatalmát, polgári ellenőrzésnek vetette alá a hadsereg vezetésének döntéseit, valamint korlátozta a parlamenti képviselők mentelmi jogát.

¹⁴ Az első módosítást 403 igen és 107 nem mellett, míg a másodikat 403 – 108 arányban fogadta el az 550 fős török országgyűlés.

¹⁵ Forrás: <http://news.bbc.co.uk>

¹⁶ „Ha a kormányzat elfogadja ezt a szöveget, azzal elárulja, mit gondol férfiakról és nőkről. Azt, hogy az ideológiájuk szerint a nőket védeni kell. Nem, nem kell, nincs szükségünk semmiféle védelemre. Egyenlőségre van szükségünk, ezt kérjük, nem azt, hogy védjenek meg bennünket. Ha minden törvény és az egész alkotmány ezen a gondolkodásmódon alapszik, annak szörnyű hatásai lehetnek” – mondta Selen Lermioglu.

¹⁷ Törökországban ugyanis megkülönböztetik az áll alatt megkötött egyszerű (Kelet-Európában is használatos) fejkendőt (basörtüsü) és a szorosabban kötött, a nyakat és a haját is elfedő iszlám kendőt (türban).

az országgyűlés e szabályozás megalkotásával megsértette a szekularizáció alapelvét, amennyiben feloldotta a fejkendő viselésére vonatkozó tilalmat az egyetemek területén.

V. A „kurd-kérdés”

Törökország kapcsán nem hagyható el a kurdok helyzetének említése. Becslések szerint 26 millió kurd él a világon, közülük minden második Törökországban, ahol a lakosság egyötödét teszik ki. E népcsoport egy független állam létrehozataláról álmodik, erről azonban a török kormány tárgyalni sem hajlandó. Nemhogy egy független Kurdisztánt nem fogad el, de a jelenlegi de facto kurd autonómia szentesítését sem egy föderatív Irakon belül.¹⁸ A kurdok elleni háború 1984 óta tart. Ekkortól kötelező az állami iskolákban például a vallástanulás. Több kísérlet is született arra nézve, hogy kurd oktatási központokat hozzanak létre, ahol kurd nyelven folyhatna a tanítás, ezek közül azonban jóformán egy sem jött létre különböző technikai okokra hivatkozással.¹⁹

A törökországi kurdok sorsát az 1923-as, lausanne-i békeszerződés pecsételte meg. Ennek értelmében ugyanis Törökországban csak vallási kisebbségek, vagyis a muszlim kurdok nem minősültek jogi értelemben vett kisebbségnek, ezért a kurdok kisebbségi jogokat nem követelhetek.²⁰ Kemal Atatürk nacionalista politikájának lett az eredménye az a több mint 30 kurd lázadás, melyek hatására a török vezetés a kurd nép teljes asszimilációját tűzte zászlajára, így például megtiltották a kurd nyelv használatát.²¹

Az egyik legfrissebb hír a törökországi kurd-helyzettel kapcsolatban, hogy 2009 februárjában a török állami televízió megszakította élő adását, amikor egy kurd politikus az anyanyelvén kezdett beszélni a frakciótársaihoz a török parlamentben. Ahmet Türk az anyanyelvek nemzetközi napját használta fel kurd nyelvű felszólalásához. A török szabályozás értelmében tilos politikai beszédet mondani a töröktől eltérő nyelven.²² A kurd nyelv nyilvános használata is tilos volt Törökországban az 1980-as katonai puccstól egészen 1991-ig.

A kurdok jogainak tiszteletben tartása és közösségként való elismerése napjainkban az európai Unió nyomására előtérbe került, miután Törökország számára nyilvánvalóvá vált: a kurd-kérdés békés megoldása az egyik feltétele az ország európai uniós csatlakozásának, ezért korábban elképzelhetetlennek tűnő lendületet vettek a kérdést megoldani kívánó reformfolyamatok. A Törökországban élő kurd nép történelmében jelentős előrelépés volt, amikor 2005-ben Tayyip Erdogan miniszterelnök elismerte, hogy létezik kurd-kérdés, azonban átmeneti tűzszüneti állapotoktól eltekintve mindeztől ez sem eredményezett hosszú távú békés megoldást. A felmerülő konfliktusok kezelésére a török hatóságokon és bíróságokon túl európai fórumok is rendelkezésére állnak a vitában érintett felek számára, melyek közül a következőkben Emberi Jogok Európai Bírósága kerül említésre.

VI. A vitás kérdések európai rendezése

A diszkrimináció-tilalommal (és általában az emberi jogokkal) összefüggésben felmerülő kérdések és sérelmek orvoslására jelentős segítséget nyújt az Emberi Jogok Európai Egyezménye, és az annak előírásait érvényesítő Emberi Jogok Európai Bírósága. Az Európa Tanács 1949. május 5-én aláírt alapszabálya 3. cikke szerint az aláíró tagállamok kötelezettsége az emberi jogok és alapvető szabadságok

¹⁸ Félelmei szerint ugyanis az iraki háború utáni zűrzavarban Irak északi részén épülhetne ki az új kurd állam, Kurdisztán központja.

¹⁹ *Opened with a flourish, Turkey's Kurdish-language schools fold.* http://www.csmonitor.com/2005/1005/p07_s02-woeu.html (2009. május 9.)

²⁰ http://www.hetek.hu/fokusz/200410/a_torok_kerdes (2009. május 8.)

²¹ Pl. bezáratták a kurd iskolákat.

²² Ezen a korlátozáson már enyhítettek, hiszen a nemrégiben létrehozott kurd tévécsatorna lefordította és kurd nyelven sugározta a miniszterelnök választási beszédét.

tiszteletben tartása. Eme alapszabály folyamatyományaként 1950. november 4-én aláírták az Emberi Jogok Európai Egyezményét, mely a tagállami megerősítéseket követően 1953 szeptemberében lépett hatályba.

Nehézséget jelent a gyakorlatban, hogy az egyezmény diszkrimináció-tilalmat taglaló 14. cikke nem állapít meg mércét arra nézve, hogy mit jelent az egyenlőtlen bánásmód, így annak kérdésében, hogy egy adott ügy kapcsán megsértette-e az állam a diszkriminációtilalmat, a konvenció minden döntési felelősséget a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságára hagy. A Bíróság gyakorlata során e kérdést kimunkálta, és mindenekelőtt leszögezte, hogy a megkülönböztetés nem ütközik a 14. cikkbe, amennyiben objektív és ésszerű indokokon alapul (különös tekintetek az adott intézkedés céljára és hatására, továbbá a demokratikus társadalmakban uralkodó általános jogelvekre), valamint az alkalmazott intézkedés arányban áll az általa megvalósítani kívánt céllal. E követelmények bármelyikének hiányában az egyezmény valamely cikkével kapcsolatos diszkrimináció a 14. cikk sérelmével is jár. A diszkrimináció-tilalmat deklaráló 14. cikk a következőképpen rendelkezik: „a jelen egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani”. Világosan kitűnik a mondatból, hogy nem általában, csupán a konvencióba foglalt jogok tekintetében tiltja a diszkriminációt. Így tehát az egyezményben fel nem sorolt joghoz kapcsolódó megkülönböztetés nem minősül a 14. cikket sértőnek, ezért nem létezik ellene jogorvoslat.

A 14. cikk hiányosságát pótolja az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt 12. kiegészítő jegyzőkönyv, melynek mérföldkövet jelentő 1. cikke így rendelkezik: „a jogszabályban meghatározott bármely jog élvezetét mindenfajta megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.” Az 1. cikk az első szófordulattól eltekintve a 14. cikk szövegét változatlanul veszi át. A jogszabály fogalma az egyezmény esetjoga alapján magában foglalja a nemzeti jogot és az inkorporált nemzetközi jogot is, ezáltal a nemzeti jogrendszerek egészére kiterjedően tilalmazza a hátrányos megkülönböztetést és egyúttal lehetőséget nyújt a pozitív lépésekre is, így ezzel a kiegészítéssel az egyezmény 14. cikke önállóan is hivatkozhatóvá vált. Törökország azonban még nem ratifikálta a 12. kiegészítő jegyzőkönyvet.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye előírásainak érvényesítése kezdetben két fő szerv, a Bizottság és a Bíróság között oszlott meg. 1998 novemberében alapvető változás következett be a strasbourgi intézményrendszerben, hiszen az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága helyén létrejött az egységes Emberi Jogok Európai Bírósága, mely mára jóformán minden szempontból kvázi a polgári és politikai jogok európai alkotmánybíróságává vált. Létrehozása óta több mint négyszáz ügyben hozott döntést. Az Emberi Jogok Európai Bírósága – az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához (Committee) hasonlóan – sem tart minden megkülönböztetést diszkriminációnak, mert véleménye szerint bizonyos szituációban a személyek eltérő kezelése indokolt lehet. Így olyan helyzetekben, amikor a cél a társadalomban meglévő egyenlőtlenségek kiküszöbölése, illetve a valódi, tartalmi egyenlőség megteremtése. Az eltérő bánásmód oka egyszerűen a személyek eltérő helyzete.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a strasbourgi joggyakorlat úgynevezett diszkriminációs alapügyeként ismert *belga nyelvi ügy* kapcsán vizsgálta először az egyezmény 14. cikkének alkalmazási feltételeit.²³ Ezen ügy kapcsán alakította ki a bíróság ésszerűségi tesztjét, amit Dijk és Van Hoof nyomán Kardos Gábor „indokolthatósági próbának” nevez. E szerint „az egyenlő bánásmód sérelmét jelenti, ha a személyek valamely állami szerv általi eltérő kezelése objektíve nem indokolható”.²⁴ Objektív alapokon nyugszik a

²³ Az ügy alapja több száz, Belgiumból érkező szülői panasz volt, amely sérelmezte, hogy némely gyermek számára a francia nyelvű képzés nem hozzáférhető. A belga nyelvi törvény a francia nyelvi körzetekben élő flamand nyelvű gyermekek részére lehetővé tette a flamand nyelvű iskolák látogatását, ugyanakkor a flamand nyelvi körzetekben élő francia gyermekek részére nem biztosította ezt a jogot. A bíróság egyezményesértőnek találta a belga nyelvi törvény által alkalmazott megkülönböztetést, nem volt ugyanis ésszerű indoka az egyes flamand területen élő francia nyelvű gyermekek oktatáshoz való joga kapcsán az anyanyelv szerinti különbségtételnek.

²⁴ Kovács Krisztina: *Az alapjogvédő intézmények gyakorlata*. In: Emberi jogok. Szerk.: Halmi Gábor és Tóth Gábor Attila, Osiris Kiadó, 2003. 386. o.

megkülönböztetés, amennyiben ésszerű, törvényes célt szolgál, alkalmas e cél elérésére, és az alkalmazott eszköz²⁵ arányban áll az elérni kívánt törvényes céllal.

A 14. cikk kapcsán fontos a bizonyítási teher kérdése is. Főszabály szerint a kérelmezőnek kell bizonyítania, hogy őt hátrányos megkülönböztetés érte, a speciális, kiegészítő szabály alapján ugyanakkor elegendő a kérelmezőnek a jogsértés vélelmét felkeltenie, ezáltal az eljárás alá vontra hárul annak bizonyítása, hogy nem történt diszkrimináció. Az EJEB több eset kapcsán is elismerte, hogy ha a bizonyítékok kizárólag vagy nagyon nagy mértékben az eljárás alá vont állam kezében vannak, akkor az államot terheli a bizonyítás kötelezettsége.²⁶ A bizonyítási nehézségek gyakorlatilag kivétel nélkül a 14. cikk tartalmi aspektusával kapcsolatban merülnek fel, hiszen sokkal könnyebb azt bizonyítani, hogy nem vizsgálták ki a vélelmezett motivációt, mint azt, hogy a sérelmet szenvedőt diszkriminálták.²⁷ Amennyiben azonban a különbségtétel ténye kellően beigazolódik, az érintett államra hárul annak bizonyítása, hogy az nem volt önkényes, hanem ésszerű indokokon alapult. Ennek elmaradása az állam elmarasztalásához vezet. Érdekes, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye eredetileg csak az államokat és a bizottságot jogosította fel, hogy ügyeket terjesszen a bíróság elé, az egyéneket azonban nem, a 9. jegyzőkönyv viszont lehetővé tette az egyéneknek, hogy a bíróság elé utaljanak ügyeket olyan államokkal szemben, amelyek megerősítették a jegyzőkönyvet, így az egyéni panaszos fokozatosan egyre fontosabb jogállást nyert a bíróság előtt.²⁸

A teljesség igénye nélkül megemlíthető a Bíróság néhány érdekes, Törökországgal kapcsolatban meghozott döntése. A Bíróság elmarasztalta Törökországot az Ünal Tekeli vs. Turkey²⁹ ügyben, melynek lényege az volt, hogy a hatályos török jog alapján a feleségeket nem illeti meg az a lehetőség, hogy a házasságkötést követően továbbra is saját leánykori nevüket használhassák. A joggyakorlat változását e téren jól mutatja, hogy korábban a Bizottság elfogadhatatlannak ítelt egy hasonló kérelmet, akkor még jogos érdekként hivatkozva arra, hogy egy család együtvé tartozásának felismeréséhez szükség van a férj nevének viselésére. Némileg másnak tűnik a helyzet a kommunista tanokkal. Az Okcuoglu v. Turkey ügyben³⁰ úgy döntött a Bíróság, hogy a kurd mozgalmat támogató írások szerzőinek szabadságvesztéssel való sújtása amennyiben az egyezmény 10. cikkébe (véleménynyilvánítás szabadsága) ütközik, úgy már a továbbiakban nem szükséges a 14. cikkbe való ütközést vizsgálni. Az egyezmény 2. cikkével, az élethez és emberi méltósághoz való joggal is szoros összefüggésben vizsgálódott a Bíróság a Tanrikulu v. Turkey ügyben, melyben a kérelmező, akinek férje nem kellően tisztázott körülmények között hunyt el, arra hivatkozott, hogy orvos férje kurd származása miatt esett áldozatául egy utcai lövöldözésnek. A bíróság döntése szerint nehezen bizonyítható egy-egy ügyben, hogy mondjuk abból a statisztikai tényből, hogy a biztonsági erők állományán belül a protestánsok vannak többségben, miként következne a katolikus áldozat halála, vagy hogy több százezer kurd, illetve roma közül miért éppen a kérelmező hozzátartozóját gyilkolták volna meg a hatóságok kifejezetten származására tekintettel.³¹ Ez utóbbi esetből jól látható az is, hogy gyakorta hivatkoznak a diszkrimináció megsértésére, sok esetben teljesen alaptalanul, ezt azonban a Bíróság gyakorlata a kialakult tesztek alkalmazásával ma már jól kezeli.

VII. Záró gondolat, EU-s kilátások

Török vallási vezetők elengedhetetlennek tartották az iszlám reformját, ezért 2008 őszére elkészítették a próféta vallási intelmeiből készült gyűjtemény modernizált változatát. A szakemberek szerint az új értelmezések az uniós jogharmonizációt is megkönnyítik. Erkölcs, igazság és a nők jogai - ez a három kulcsszava a török iszlám legfelső vallási fóruma által csak megújulásnak nevezett kampánynak, amely

²⁵ Ilyen eszköz például a személyek közötti megkülönböztetés.

²⁶ Ld. pl. Nachova I. és II. eset, valamint az Anguelova-eset.

²⁷ Ambrus Mónika: *A diszkrimináció tilalmáról – a Cobzaru kontra Románia eset kapcsán*. In: *Fundamentum* 2007. 4. sz. 93. o.

²⁸ Thomas Buergenthal: *Nemzetközi emberi jogok*. Ford.: Weller Mónika. Helikon, Budapest, 2001. 114-115. o.

²⁹ Ünal Tekeli v. Turkey judgement of 16 November 2004, no. 29865/96.

³⁰ Okcuoglu v. Turkey judgement of 8 July 1999, no. 24246/94.

³¹ Tanrikulu v. Turkey judgement of 8 July 1999, no. 23763/94.

alapvető muszlim törvényeken módosított. A hadit³² felülvizsgálásától azt remélik, hogy Ankara néhány éven belül a muszlim reformok szószólójává válhat. A vallási jogharmonizáció jól jöhet a török kormánynak, amely évek óta szeretné elérni az uniós tagságot, mindeddig sikertelenül.

Mindezek alapján egyre inkább érthető, hogy a politikai vezetés miért csak látványelemekkel próbál az Európai Unió elvárásaihoz igazodni. Törökország formálisan 1987-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét az Európai Közösséghez. 1963 óta társult tagja az Európai Uniónak (1963-ban még az Európai Gazdasági Közösséggel lépett ilyen kapcsolatra, melyből az Európai Közösség, majd az EU lett), illetve 1949 óta tagja az Európa Tanácsnak. Alapítása óta tagja az 1961-ben létrehozott Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek (OECD), illetve alapító tagja 1973-ban létrehozott Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ). 1992 óta társult tagja a Nyugat-európai Uniónak, 1995-ben pedig vámunióra lépett az EU-val. Az Unió Törökország csatlakozási kérelmét 1999. december 14-én, az Európai Tanács Helsinkiben tartott soros értekezletén „ismerte el” hivatalosan. A tárgyalások 2005. október 3-án kezdődtek, befejeztük – és Törökország uniós csatlakozása – pedig vélhetően még a következő évtized vége, azaz 2020 előtt megtörténik, de leghamarabb 2013-ban. Habár az EU szerint a csatlakozási tárgyalások legalább 15 évig tartanak még³³, Ankara 2013-at tűzte ki maga elé a csatlakozási feltételek teljesítésére.

A legutóbb az 1999-es Helsinki csúcson követelt demokratizálódási folyamat jelenleg is tart. Törökországi az úgynevezett koppenhágai politikai kritériumoknak hosszú évek óta képtelen megfelelni, márpedig ezek a feltételei az Európai Unióhoz való csatlakozásnak. A feladat adott, de annak megvalósítása gyakorlatilag a meglévő államalakulat lerombolásával járna. Hogy Törökország melyik utat választja, egész Európát meghatározó döntés, mely mindenképpen kihívás elé állítja nem csak Törökországot, de az Európai Uniót is.

---

³² A hadit Mohamed próféta híres mondásait összegzi, amely a Korán után az iszlám második legszentebb vallási gyűjteménye. Jelenleg közel 162 ezer hadit ismert, amelyek elsősorban a muszlimok társadalmi életét, egymás közötti érintkezését, a férfi-nő viszonyt szabályozzák.

³³ Interjú José Manuel Barrosoval, az Európai Bizottság elnökével 2005. október 15-én, Londonban. http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/interview_20061015_en.pdf (2009. május 8.)